

УДК 347.4(477)

О.А. МІРОШНИЧЕНКО, канд. юрид. наук, доц., Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ»

Ключові слова: споживач, справедливість, права споживачів, фінансові послуги, банк, судова практика

Питання правового захисту прав споживачів на практиці, які аналізуються в даній статті, на сьогоднішній день, у більшості випадків, це стосунки між фізичними особами (споживачами) та фінансовими установами (зазвичай – банками). Нормативною базою цих відносин є Закон України «Про захист прав споживачів» [1], який було прийнято у 1991 році, із останніми змінами від 16.10.2012 р., та у якому (п.п.3, 18, 22, 23 ч.1 ст.1) закріплюються наступні поняття:

– *споживач* – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника;

– *споживчий кредит* – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції;

– *виконавець* – це суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги;

– *продавець* – суб'єкт господарювання, який згідно з договором реалізує споживачеві товари, або пропонує їх до реалізації.

Таким чином, цей Закон регулює відносини між споживачем та фінансовою установою (банком), яка надає фінансові послуги – видає кошти на умовах забезпеченості, поворотності, строковості та платності.

Однак, для того, щоб Закон України «Про захист прав споживачів» дійсно почав застосовуватися при відправленні правосуддя у

справах щодо кредитних відносин, треба, щоб пройшов тривалий час.

Це пов'язано із тим, що протягом 2005–2008 років в Україні була поширена практика щодо укладання кредитних угод¹ між фізичними особами та фінансовими установами у іноземній валюті. Із 2007 року почалась Світова економічна криза [2, с. 425], яка не оминула й економіку України. Наслідком цієї кризи стало відчутне подорожання долара США щодо валюти України. В результаті цього формуються новий рівень взаємостосунків (банк vs. споживач) та нова судова практика. Таким чином, економіка спонукала право до розвитку та розробки нових сучасніших норм.

Починаючи з 2009 року, в Україні різко збільшується судова практика щодо виконання кредитних договорів, договорів банківського вкладу, забезпечення договірних зобов'язань, звернення стягнення на заставлене майно, визнання договорів кредиту, поруки, застави, іпотеки недійсними тощо. Як зазначає Верховний суд України: найпоширенішими в 2009–2010 рр. були спори щодо укладення, виконання та розірвання кредитних договорів [3], при цьому суди нерідко допускають помилки при застосуванні норм матеріального та процесуального права, чим порушується єдність судової практики розгляду цієї категорії справ, що, у свою чергу, негативно позначається на кредитних взаємовідносинах між їх учасниками.

При цьому для кредитних спорів характерним залишається такий висновок Верховного суду України: «Спірним у судовій практиці є питання про застосування Закону України «Про захист прав споживачів» при вирішенні спорів, які виникають з кредитних правовідносин.

У період з 2010 по 2011 рік судова практика щодо такого роду справ була доволі одноманітною. Зазвичай суд виносив рішення (заочні рішення) на користь фінансової установи, по-

¹ При цьому мета укладання такої кредитної угоди є різною: придбання нерухомого, рухомого майна або кошти для інших цілей, які є відмінними від здійснення підприємницької діяльності.

вністю переписуючи позовну заяву банку та майже ігноруючи, зазвичай слабкі, спроби захисту з боку сторони відповідача – споживача.

Але в 2012 році практика майже повністю змінюється. Верховний суд України, підсумовуючи та узагальнюючи таку практику, зазначає: «Сам характер фінансово-кредитних відносин, стороною в якій є фізична особа, а також використані у Законах терміни «споживчий кредит», «фінансова установа», «фінансова послуга» дають підстави вважати, що правовідносини, які виникають з кредитних договорів, договорів банківського вкладу, договорів страхування, підпадають під дію Закону України «Про захист прав споживачів» [4].

Наступним важливим етапом розвитку захисту прав споживачів фінансових послуг стало Рішення Конституційного Суду України від 11.11.2011 р. у справі № 1-26/2011 [5], у якому зроблено висновок, що положення Закону України «Про захист прав споживачів», спрямовані на захист прав споживачів кредитних послуг та збалансування цих прав з іншими суспільними цінностями, що захищаються публічною владою. Тому положення пунктів 22, 23 статті 1, статті 11 зазначеного Закону у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України [6] слід розуміти так, що їх дія поширюється на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

При цьому, проголошуючи це Рішення, ВССУ посилався на наступні норми міжнародного права:

– Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 09.04.1985 р. № 39/248 [7];

– Хартію захисту споживачів, схвалену Резолюцією Консультативної Асамблеї Ради Європи від 17.05.1973 р. [8], у якій зазначається, що *«споживачем є фізична або юридична особа, яка користується товарами або послугами в особистих цілях»;*

– Директиву 2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11.05.2005 р. [9] щодо несправедливих видів торговельної практики,

в якій зазначається, що фінансові послуги через їхню складність та властиві їм серйозні ризики потребують встановлення детальних вимог, включаючи позитивні зобов'язання торговця;

– Директиву 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 23.04.2008 р. [10] (яку було прийнято на удосконалення Директиви 2005/29/ЄС) про кредитні угоди для споживачів, де зазначено, що важливим для забезпечення довіри споживачів є пропонування ринком достатнього ступеня їх захисту

Після аналізу зазначених вище міжнародних документів (на які посилається у своєму Рішенні Конституційний Суд України), можна зробити висновок, що вони містять більш широке розуміння споживчого кредиту та споживача, ніж це зазначено у Законі України «Про захист прав споживачів». При цьому сам Закон України «Про захист прав споживачів» містить ст.3, яка встановлює верховенство норм міжнародного права над національним правом України, то у разі існування у міжнародному документі інших правил, застосуванню відлягає саме міжнародний документ, а ні акт національного законодавства України.

Подальшим рухом на збалансування прав споживачів та фінансових установ стала Постанова Пленуму ВССУ № 5 від 30.03.2012 р. «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» [11]. У Постанові зроблено висновок щодо поширення дії та норм Закону України «Про захист прав споживачів» на кредитні правовідносини. Це стало важливим моментом в практиці захисту прав споживачів (позичальників) та перетворило їх із беззахисних та пасивних учасників судового процесу на майже рівну за обсягом прав сторону в цивільному судочинстві.

Аналіз сучасної судової практики свідчить про те, що суди України більше уваги приділяють розгляду справ у сфері кредитних відносин. Але, навіть у наш час, зустрічаються ситуації на практиці, які свідчать про відсутність єдиної судової практики.

Прикладом такої різноманітної практики є застосування ст.18 Закону України «Про за-

хист прав споживачів», яка вводить у кредитні відносини поняття «справедливість», яка виступає критерієм балансу договірних прав та обов'язків сторін. На практиці застосування цієї норми можна проілюструвати рішеннями, які були прийняті майже одночасно (різниця у тиждень) судами України, із посиланням на однакові норми права, та щодо одного предмету позову², але висновки абсолютно різні.

Так, у рішенні Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 11.03.2014 р. [12] (справа № 500/7863/13-ц, провадження № 2/500/588/14), суд прийшов до висновку, що пункт 6.1 кредитного договору щодо встановлення сторонами договору пені у розмірі 1,0 % за кожен день прострочення виконання зобов'язання за споживчим кредитом, що становить 360 % від суми неповерненого кредиту та/або несплачених процентів за рік, є несправедливим та суперечить принципам розумності та добросовісності та є наслідком дисбалансу договірних прав та обов'язків на шкоду позичальника, як споживача послуг банку.

При цьому у Рішенні Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 04.03.2014 р. [13] (справа № 644/10697/13-ц, провадження № 2/644/363/2014) суд дійшов висновку, що п.6.1 кредитного договору щодо встановлення сторонами договору пені у розмірі 1,0 % за кожен день прострочення виконання зобов'язання за споживчим кредитом не суперечить Цивільному кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави та суспільства, його моральним засадам.

Обидва рішення є прикладом різноманітної практики, яка сьогодні продовжує формуватися у сфері кредитних відносин, але цей процес не має тривати довго: право та практика в Україні повинна встигати за швидкими змінами у суспільних відносинах. І починати створювати одноманітну практику необхідно

з верхніх ланок судової системи. Тому що саме вищестоящі суди здатні охопити всі важливі моменти кредитних стосунків та визначити «правила гри» для нижчестоящих судів. Саме наша особиста практика дає можливість дійти до таких висновків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про захист прав споживачів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
2. Швайко М. Світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання / Швайко Михайло // Журнал європейської економіки. – 2008. – № 4. – Т. 7. – С. 424–437.
3. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F7B77DDB0B200007C22577F200512993>.
4. Аналіз судової практики з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CF16B389FDF2AAEAC2257B25004550D7?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=CF16B389FDF2AAEAC2257B25004550D7&Count=500&>.
5. Рішення Конституційного суду України : від 11.11.2011 р. у справі № 1-26/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>.
6. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» : від 09.04.1985 р., № 39/248 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_903.
8. Хартия защиты потребителей / принятая 25-й сессией Консультативной ассамблеи Европейского Союза : от 17.05.1973 г. (Резолюция № 543) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta73/ERES543.htm>.

² Предметом позову виступав п.6.1 кредитного договору банку «Фінанси та кредит», яким передбачено стягнення пені у розмірі 1 % за кожен день прострочення виконання зобов'язань, що таким чином становить 360 % від суми неповерненого кредиту та/або несплачених процентів за рік.

9. Директива 2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради : від 11.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esma.europa.eu/system/files/2005_29_EC.pdf.

10. Директива № 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради о договорах про кредитне кредитування та скасування Директиви Ради ЄС 87/102/ЄЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b19.

11. Постанова Пленуму ВССУ «Про практику застосування судами законодавства

при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» : від 30.03.2012 р., № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12/page>.

12. Рішення Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області : від 11.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37644189>.

13. Рішення Орджонікідзевського районного суду м. Харкова : від 04.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37489114>.

Мірошніченко О. А. Практичні питання застосування Закону України «Про захист прав споживачів» / О. А. Мірошніченко // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 240–243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_40.pdf

Поставлені і проаналізовані питання щодо практичного застосування норм про захист прав споживачів в умовах сучасного стану економіки та банківської системи України є досить важливими. Так, зроблено висновок, що протягом останніх 8 років норми, а особливо судова практика, у сфері кредитних відносин наближаються до реалізації одного із найважливіших принципів судової системи – принципу рівності сторін, який реально захищаються права споживача. При цьому без належного керування практикою з боку вищестоящих судів ці права фактично є незахищеними.

Мірошніченко О.А. Практические вопросы применения Закона Украины «О защите прав потребителей»

Поставленные и проанализированные вопросы практического применения норм о защите прав потребителей в условиях современного состояния экономики и банковской системы Украины являются достаточно важными. Так, сделан вывод о том, что в течение последних 8 лет нормы и, особенно судебная практика в сфере кредитных отношений приближаются к реализации одного из важнейших принципов судебной системы – принципа равенства сторон, который реально защищает права потребителей. При этом без управления практикой со стороны вышестоящих судов эти права фактически остаются незащищенными.

Miroshnichenko O.A. Practical Aspects of the Law of Ukraine «On Protection of Consumers' Rights»

The issues raised and the practical application of the rules on consumer protection in the modern state of the economy and the banking system of Ukraine is quite important. Thus, it is concluded that for the past 8 years the rules, especially the jurisprudence in the area of credit relations approach to the implementation of one of the most important principles of the judicial system – the principle of equality before the law, which effectively protecting the rights of consumers. In this case, without proper management practices by higher courts, these rights are actually protected.